

Дума про братів неазовських (скорочено)

Ліна Костенко

Ліна Костенко

Дума про братів неазовських

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

В основі твору – події 1637 року (битка під Кумейками), зафіксовані у "Львівському літописі". Йдеться про страту у Варшаві виданих своїми побратимами чинного козацького гетьмана Павлюка, колишнього гетьмана Томиленка та козака Сахна Черняка, котрий добровільно пішов на смерть разом зі своїми воєначальниками.

Драматична поема, старовинний лейтмотив якої звучить то тихше, то голосніше, залежно од вітрів історії

На місці їде віз, і все з ним розминається – дерева, люди, обрії, зірки. На возі спиною до спини сидять Павлюк (козацький гетьман, молодший) і Томиленко (старий, споборник гетьмана, колись і сам був гетьманом). Вони скуті кайданами. А третій – Сахно Черняк, зовсім молодий. Віз, на якому їхали чоловіки, був у кінці обозу. Тому коли вони були близько рідного села Черняка, Павлюк просить Сахна стрибати у рів, перележати ніч, а потім добратися додому. Але Сахно Черняк не хоче залишати їх. Павлюк каже, що вони з Томиленком уже приречені, це їхня остання дорога. Говорячи про страту, Сахно Черняк надіється, що над ними хоч хрест поставлять, але Павлюк і Томиленко говорили, що кара буде страшна, і хреста над ними не поставлять. Павлюку навіть снився вчора Наливайко і "казав, що в пеклі захищають ці наші муки. Швидше в рай потрапим". З розмови чоловіків ми дізнаємося, що їх видали свої:

"Легким хотіли коштом відкупитись –

скрутили двох, мовляв, це винуватці.

Ось гетьман наш, а це його поплічник, –

а нам простіть, ми будемо сумирні".

Сахно Черняк говорить, що це ж не всі їх здали, а тільки купка старшин. Павлюк дивується, чому Черняк приєднався до них:

"Чудний ти хлопець. Коли нас в'язали –

чого прибіг? Напився б собі й спав.

Як інші спали. Напились – і спали.

Аж гай шумів, так солодко хропли!

Сахно Черняк говорить, що не всі хропли, бо під Кумейками було вбито 6 тисяч. Томиленко вважав, що для перемоги потрібна була справжня зброя, а вони мали лише

коси, дрюччя, ціпи. Черняк розповів, що мав батькову шаблю і йшов до Павлюка у повстанське військо через усю Україну

Сахно Черняк шепче на вухо Томиленкові, що, може, все обійдеться, може, Господь зласкавиться над ними, бо ж минулого року Павлюка помилював сам король. Томиленко згадав про це: королю сподобалося, що Павлюк – справжній лицар, хоч і хлоп, а таки лицар. Король просив його йти служити до нього, але, діставши свободу, Павлюк втік на Січ, та й знов зібрав голоту, ударив знов із Запоріжжя.

Павлюк згадує, що вже їхав раз на страту цією ж дорогою разом з Іваном Сулимою. Томиленко говорить, що і Сулима, і Павлюк – гетьмани самовільні, а зрадили їх реєстровці.

Томиленко і Павлюк знову просять Черняка тікати, коли проскаче вартовий, але він відмовляється. Черняку стає холодно, бо зараз хоч весна, але як не сніг, то хляпа. Він геть замерз. За пагорбом показується село. У Черняка на краю села є хата, там жінка і двійко дітей, стара мати. Чоловіки починають згадувати, як смачно пахне хліб, які смачні пироги з квасолею і з маком, крепки з капустою, коржі, галушки...

Павлюк просить Черняка присунутися ближче, і він зубами прогризе йому ремінні пута. Черняк не хоче. Тоді Павлюк каже Томиленкові штовхнути Сахна, щоб впав з воза. Та Черняк хоче їхати на страту з гетьманом:

"Я їду з вами не по честь і славу.

Я їду з вами, бо мені так легше."

Павлюк говорить:

"Послухай, брате, думаєш, це легко –
прийняти, що хтось за тебе помирає?

В мені болить і набрякає совість
сльозами дітей і матері твоєї!"

Вони минають на дорозі драбиняк і двох дядьків, у сіряку й кожусі. Один тримає воза, як домкрат, а другий дьогтем змащує колеса. Один дядько каже про Черняка:

"Яким же треба бути чоловіком,
щоб так на страту за своїх піти!"

Інший дядько висловлює протилежну думку: каже, що Сахно просто дурень, щоб так за когось голову покласти.

Далі видно вітряк, у крилі якого застряв Дон Кіхот Ламанчський. І відчайдушний голос Дон Кіхота:

"Собрате мій! Дай знати Дульсінеї,
що я погіб у вашім вітряку!"

В поривах вітру чути дзвін бандури. Чути старовинну думу "Про братів, котрі тікали з города Азова". У творі подається цілий текст цієї думи. З думи дізнаємося, як два брати кінних, а третій піший тікали з Азова. Молодший брат просить взяти і його, бо пішки йому тяжко тікати.

Стратенці проминають кобзаря. А може, це кобзар і проминає. Кобзар співає про те, що старший брат не хоче брати молодшого, боїться, що озовська орда дожене його.

І кожен думу слухає по-своєму. Павлюк – обличчям вгору просто неба. Томиленко – утупившись в землю. Сахно Черняк – увесь до кобзаря.

Молодший просить старших братів відтяти йому голову, поховати у полі і не дати звіру-птиці на поталу.

Сахно Черняк: (вжахнувшись, до Томиленка)

"Ну, а вони, невже так і зробили?!"

Томиленко: "У вас хіба цю думу не співають?"

Старечий голос кобзаря далі співає. Черняк не може повірити, що брати лишили молодшого на вірну смерть. Він не чув ще такої думи, у його селі співали про Павлюка:

"...про тебе і про Сулиму,
як ви Кодак-фортецю зруйнували,
а потім як на страту вас везли,
і як ти чудом жив-здоров лишився,
та й знов на Січ подався Низову, –
от про таке у нас в селі співали!

І люди плакали. Але ж то й сльози інші.

Я по таких сльозах – за шаблю та й до тебе!

А тут... щоб так тікати... щоб аж покинуть брата?!"

Кобзар співає про те, що середульший брат змилювався над молодшим, почав віття стинати, щоб шлях позначити. А коли не було дерев, червону китайку з свого жупана видирав. А старший пожалів жупана, та й ще хотів, щоб батько-мати спадщину лиш на дві частини ділили.

Сахно Черняк сказав:

"Оце такі і Наливайка видали.

І вас під Боровицею вони ж.

Ще, певно, там когось і підкупили –

у табір кілька бочок укотив,

щоб всі понапивалися і спали.

Я непитущий, дак ото й почув".

Томиленко:

"В неслухний час прибіг, як оглашений.

Вони тебе й не думали в'язати,

так ти ж на них із шаблею своєю.

Ну, то вже що ж, зв'язали, повезли..."

Повз віз із в'язнями в кайданах пропливає триніг з дашком – сторожова фігура. Павлюк помітив, що сторожі нема: не дай Бог орда – ніхто не підпалить попереджувальні бочки. Та село вже й так винищене, лишився лиш цвинтар.

Надворі ніч, і Павлюк вдивляється у небо. Він хоче надивитися на зорі. Томиленко уже не дивиться, бо "його зірка вже погасла". Черняку здається, що вони їдуть уже дуже довго, бо над ними весь час Чумацький Віз.

Томиленко розповів Сахну про дальші події в думі: молодший брат залишився у

дорозі, вийшов на Савур-могилу, братів уже й сліду нема, і "орли-чорнокрильці налітають, у головах козацьких сідають, на чорні кучері наступають...".

"Вовки-сіроманці набігали,
Тіло козацькеє рвали,
По тернах, по байраках жовту кость жвакували.
Сива зозуленька прилітала,
Жалібненько закувала..."

*Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу*

А тих два старших брати добралися додому і збрехали батькам, що про молодшого не знають нічого, бо окремо добиралися додому. Та потім середульший брат не видержав, покався, признався. Старі батьки простили його, а старшого прогнали і прокляли.

Кобзар закінчив словами: "А слава не вмере, не поляже однині й довіку!" Черняк здивувався, про яку славу йдеться, якщо брати так вчинили з молодшим. Сахно сказав, що не вмере слава Павлюка, дарма, що їх було розбито, і шість тисяч полягло у бою. Томиленко відповів, що вони програли бій, бо були погано озброєні, і вітер у їхній бік ніс дим, та й вороги мали панцирі, а козаки – лиш свити. Але в тому бою Томиленко відразу примітив Сахна, який на ціле військо йшов з шаблею.

Сахно Черняк:

"А він мене іще й спихає з воза!
Я що, за вами пішки буду бігти
по цій дорозі, як той менший брат?"

Томиленко:

"...Ми ж не брати азовські.
Якби ми із неволі утікали,
то я тебе на плечах би поніс!
А ми ж не із неволі, ми – у смерть.
То ми й не хочем брать тебе з собою."

Розвиднюється. Далеко десь, у сірому ще небі, курликають промерзлі журавлі, деякі з них впали на землю. І давній літописець стиха надиктовує собі: "Року 1638... о середопостю... потратили козаків старших, що їх козаки видали, того то Павлюка, і Василя Томашика, і Сахна Черняка, котрий ся, їх ужаловавши, сам поїхав з ними добровольно".

І свічка гасне па вітрах історії.
І пропливають вишки й терикони,
ковші і крани, труби і лебідки.
Ряхтять вогнями промислове місто.
Гніздо лелека мостить на стовпі.
Сучасна жінка, в скверику на лаві, похитує

коляску па ресорах, щось конспектує з книжки, мимоволі
півголосом повторює слова:

"ЛІТОПИС ЛЬВІВСЬКИЙ"... "НАУКОВА ДУМКА"...

САХНО ЧЕРНЯК... ПОЇХАВ ДОБРОВІЛЬНО...

І, вражено провівши віз очима:

ПОЇХАВ З НИМИ... ДОБРОВІЛЬНО... САМ!

І вже комп'ютер електронним голосом повторює закладену програму: САХНО
ЧЕРНЯК... ПРОЕКЦІЯ В МИНУЛЕ... ПОЇХАВ З НИМИ... ДОБРОВІЛЬНО САМ...

Далі бачимо в творі двох програмістів. Перший програміст питає, чому про Черняка
лиш побіжна згадка, чому про братів азовських складено думу, а про нього ні?! Як
поети могли прогледіти таку постать у віках? Другий програміст говорить, що Черняк
вчинив не подвиг, а подвижництво.

Раптом темрява. Потім з п'їтьми проявився віз. На ньому троє, вв'язані, закуті.
Павлюк – обличчя звернуте до неба. Томиленко – утупившись в землю. Сахно Черняк,
той навіть і дрімав, похитуючись звично на вибоях. Сахно Черняк раптом каже, що
йому приснилося, ніби його поцілував Іуда. Павлюк: "Таке і на печі не приверзеться."

Віз їде на місці. Поближують на пульті сигнальні індикатори. Табло.

Томиленко бачить, що на землю впало багато птиці через холодну провесінь.
Журавлі теж летять додому, і багато з них обмерзло.

Перший програміст каже, що треба закласти програму в комп'ютер, хай створить
думу про Сахна Черняка. Роблять якісь записи, підрахунки, закладають в комп'ютер. У
комп'ютері щось гарчить, кашляє, чутно камертональний звук настроюваного апарата.

Сахно Черняк дивиться на цих людей, вони на нього, – і так вони розминаються у
віках.

Павлюк (люто кричить):

"Негайно злазь! Кажу тобі, негайно!

Ну, хай вже ми. А ти куди, а ти?!

Ніхто про тебе й словом не згадає,

ані в піснях про тебе заридає!"

Руками задубілими в кайданах напружився і все-таки зіпхнув. Сахно Черняк
спіткнувся, доганяє...

Мигтять на пульті електронні зорі. З комп'ютера чутно якесь потріскування. Крізь
технічні шуми і потік інформації проривається трагічний речитатив думи: "Із города
Боровиці (Черкаська область) то не тумани великі вставали, То Павлюка (гетьман
нереєстрового козацтва) із Томиленком (початок XVII століття) уночі безоружних
ізв'язали... Два брати кінних, а третій піший-пішаниця, За кінними братами поспішає,
За стременечка хватає..."

Сахно Черняк, задихаючись, біжить па місці, спотикається об крижані вибої дороги.
Йому тим тяжче, що руки скручені за спиною.

Сахно Черняк кричить навздогін Павлюку і Томиленку:

"Я все одно вас дожену... Це ж вам не у степу верхи..."

Так той же тих... за стремена хапав...

А мені вас що... за кайдани хапати?..

Що ж ви мене... покинули... як обмерзлого журавля
на дорозі...

Мені ж там... з вами... тепліше..."

Повз нього пролітають стовпи високовольтної мережі – як скелети зачаклованих
лицарів.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу